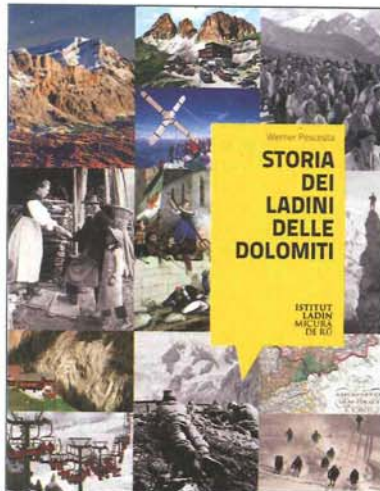

Storia di ladins dles Dolomites: presentaziun de n liber nü

Le liber nü dla storia di ladins dles Dolomites de Werner Pescosta - colauradü dl Istitut Ladin „Micurà de Rü“, gnarà presentè en vëndres ai 25 de merz dales 20.00 tla Ciasa dles Uniuns J.B. Runcher a San Linert y la saba da 2 d'auri dales 18.00 tla Ciasa de Comùn a Cortina d'Ampèz

Le cuert dl liber nü „Storia dei ladini delle Dolomiti“. Al à chëstes carateristiche: format 230x297mm, 760 plates, 397 fotografies, 58 documënc, 33 chertes storiches, 12 grafics, 14 caricatöres, prisc 60,00 euro.

N liber nü por ciarè derevers, capi la storia y le svilup dl'identitè ladina

Le liber nü dla storia di ladins dles Dolomites, publiché impröma por talian - a na manira che incè la jënt che vir incër nos ia y jö por la Talia ais la poscibilitè de gni alsavèi val' deplü sura nosta mendranza, reporta punè d'odüda desvalis dl'avenimënc plü significatifs che à caraterisé da impröma insö la storia di ladins.

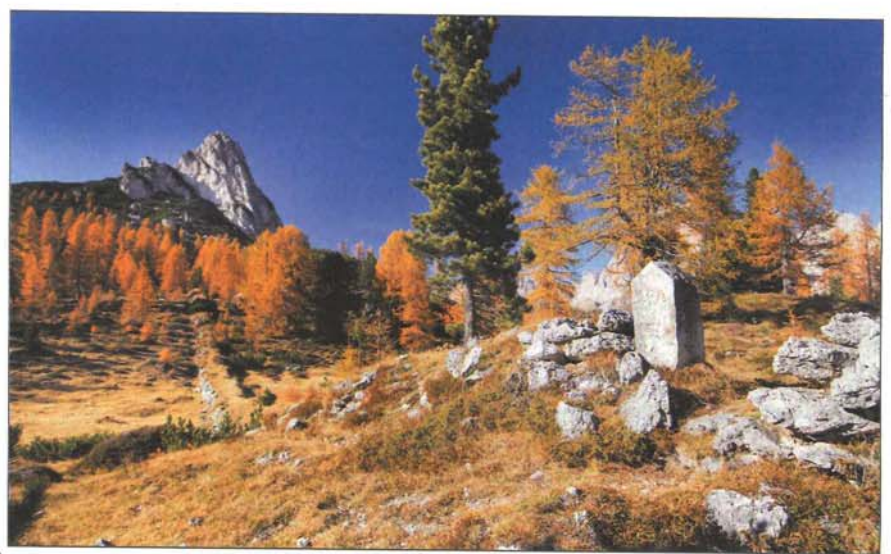
La publicaziun i pita al letur na panoramica de 360° söla storia, mo incè söla realtè culturala atuala di ladins dles cin' valades incër le Sela. Vigni capitul é na fontana de informaziuns che reverda la geografia, la storia, la religiun, la scora, le lingaz y la vita da vigni

dé, odüs da deplü perts, por daidè capi ci ch'al ó di ester ladins, dantadöt al dédaincö, olache le mönn globalisé é tl laür de tö ite intres deplü les pices realtès culturales, mo impò tan riches y particolare. Le liber de 760 plates, abeli cun 400 fotografies, documënc, chertes storiches, grafics, caricatöres, registri di argomënc, dles porsones y di posé, presentèia le svilup dles valades ladines, da mète man dala preistoria cina al dédaincö, analisan i avenimënc politics, soziai, culturai y economics che à portè pro ala nasciüda y al svilup dl lingaz, dla cultura y dl'identitè dla jënt ladina.

Do che le liber é gnü fora por talian, por merit incè de n contribut finanziair da pert dla Regiun Trentin-Südtirol y dla Provinzia da Balsan, à le Consèi dl Istitut Ladin „Micurà de Rü“ bele ponsè a na traduziun por ladin y por todèsch, por ch'al pois gni adorè te scora y por ti pitè incè ai todèsch, dantadöt a chi de Südtirol, l'ocajun de imparè a conèsce dami sü vijins.

Na storia interessanta...

Dales inrescides archeologiches fates cina al dédaincö sän che n cer' numer de porsones rovà bele ite dan da miles d'agn tles valades dolomitiches por jì a ciacia y stò incè chilò por n cer' tèm, impröma ma tratan la bela sajun, plü tert incè döt l'ann. Chësc depenò incè dales variaziuns climatiche che s'à

Le „Mür dla pèsc“ sön le Ju dl Giau i va bunamënter do a na vedla linia de confin romana.

intres indö verifiche da mète man dal'ultima dlaciazun, canch'al é mort fora la laürs de Conturines. I reperé ciafà te deplü sic archeologics de Gherdëna, dla Val Badia y de Fascia desmostra che grups de porsones viò bele tl tèm dl brom y dl fer tles valades ladines d'al dédaincö.

Les liëndes cunta che la popolaziun s'à defenü ci che ara é stada buna cuntra i Romans, messon ala fin la dè sö cuntra n nemich massa sterch. Dai Romans à incè i abitané dles Alpes surantut le lingaz latin, l'organizaziun amministrativa y soziaia, les manires de frabicé y de sfrutè le raun, de chères ch'al resta ciamò al dédaincö n valgügn fostüs. N ejèmpl de chësc vers é dessigü les viles dla Val Badia, che se desfarenzièia dal model insediatif dl raun südtirolesc todèsch, sides por ci che reverda

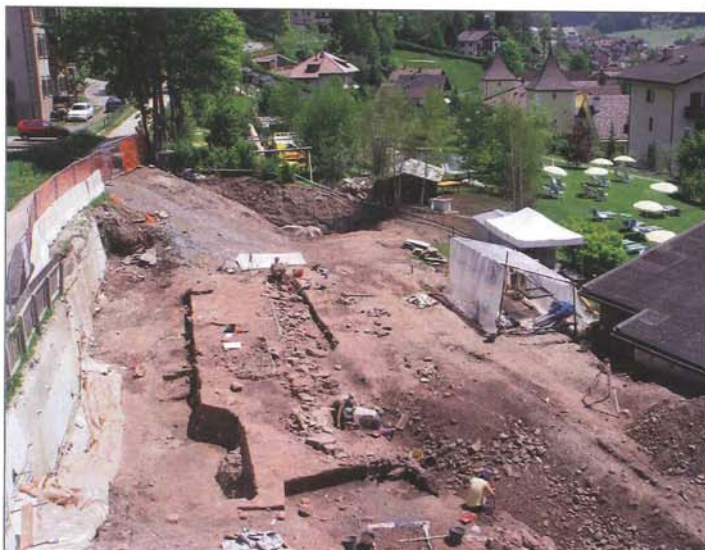
les singoles frabiches, sides por la manira de costrul deplü ciasas y majuns adöm, sciöche sc'al foss n pice paisc, por anuzè dami le terac. D'atres testimonianzes dl tèm di Romans é les peres y i mürs de confin, che é gnüs surantué dala jënt che à vit zacotan de secui plü tert; i sic incër le raun ladin ia, sciöche chël de San Laurënz (Sebatum), Sanciana (Littamum), Lienz (Aguntum) o Balsan (Pons Drusi); les peres miliars dlungia les vedles strades romanes; les monèdes sön chères ch'al é rafiguré imperadus romans y che é gnüdes ciafades do i trus che passà bele tla preistoria tres nosc raun.

Canch'al é tomè definitivamënter l'Imper Roman (476) à les popolaziuns barbares, da chères che i Romans à dagnora ciarè de se parè, metü man de tö ite le raun a süd dla Donau. Alemans, Baiuvars, Slavs y plü tert i

Longobaré passà tres les Alpes: tles citès y fora por les valades plü

I studià proa dötorela ciamò de capi ci divinitès che les popolaziuns dles Alpes venerà denant ch'al rovass adalerch i Romans. Chilò fata jö, na rafiguraziun dla dea Reitia, na divinité che gnò venerada bunamënter dales popolaziuns desvalies che viò te nosc raun a chères che i Romans ti dijö „Re“.

I resulta de n valgünes inrescides archeologiches fates ti ultimi agn à sciurè sotissura tröpes theories da denant sura la colonizaziun dles valades ladines. Tl sit „Mauriz-Hotel Adler“ a Urtijèi é gnü ciafè reperé che desmostra l'esistènzia de n insediament permanent söl funz de val da mètman dal'etè dl fer.

I scizeri y i soldas à messü combate y stlöpetè por passa trèi agn alalungia cuntra d'atres porsones, te na vera comanada da lassjö, mo mai ne mancì la crèta che Chël Bel Di podess fà rovè la vera. I caplans di soldas dijö mësca: por düc èl momënc de consolaziun y de speranza.

Dai Romans à i ladins surantut la manira de frabiché y de sfruté le terac. Tl retrat la vila de Runch a La Val.

leries copai chi che ti stò te tru y arobà dôt éi che ai è bugn. Les popolaziuns che è dailò inraijades ne se sinti nia plü al sigü y se tirà ite por les valades plü strêntes y ries da rovê pomez: insciö gnò colonisé definitivamenter, ciamò dan l'ann 1000, les valades amesa les Dolomites.

Le latin volgar, che s'â moscedè cun i lingac retics y celtics te 500 agn de dominaziun romana, se svilupà inant ti raiuns plü isolà y bel plan se cristialisà fora le lingaz ladin. Al rovâ spo ince adalerch i

pröms misionars che gnò menà dal vëscò de Jeunn, da chël da Aguntum (Lienz) o diretamenter da Aquileia, cité dl patriarch, por porvè de converti al cristianejim i „pagans“ che viò amesa les munts.

Ince por orentè dl imparadù Carl le Gran ciafà la religiun tres plü na gran importanza, no mà por i paurs, mo ince por i nobli de chël tēp. Vësch, patri y monies gnò patruns de ciasti y de de gragn raiuns, che ai ti lascià adinfitt ai paurs. I nobli y i grofs metò man

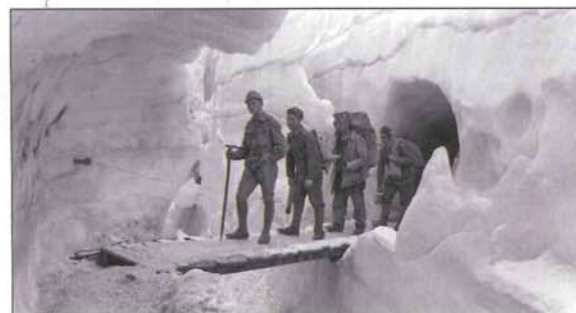
de se lascè sò cuntra le podèi dla Dlijia y te deplù caji éson rovâ a de gran stritaries, olache la jënt scēmpla à messü patì cotan. Lejēmpl plü conesciù de chësc vers é le stritoz danter le vëscò da Porsenù Nikolaus Cusanus y la badëssa de Ciastel Badia Verena von Stuben.

Che la religiun à na gran importanza por la popolaziun ladina pòn ince capi fora da n documēt dl 1418, olache la popolaziun de Gherdëna se damanà de ciafè n prou che savess ladin, por la tēma che la jënt à de rovê al infern, sce le prou ess capi damat i picia pro la confesciun. La fede te Chël Bel Di é dagnora stada na pert fundamentala dla vita da zacan, sciöche i avenimēc di secui dedò confermēia. I paurs se lascià sò cuntra i gragn imparadus iluminisc, dantadòt cuntra Ujöp II d'Austria y Napolion, imprömadedòt tl inom dla fede cristiana. Dötes les initiatives positives, sciöche la sistemaziun di confins, l'introduziun dla scora publica por düc, i mioramēc dl'organisaziun aministrativa y sanitara cuntà püch en confrunt al risch de messèi renunzié ala religiun.

Les rogossies che é stades te nostes valades ala fin dl '800 y certes dezijiuns politiches malintopades à gaujë la meseria de tröpes families che à messü lascè so daçiasa o mēte man de ji a petlè.

Do che la Talia ti à detlarè vera al'Austria-Ungaria dl 1915 rovâl tles valades ladines soldas austriacs y todësc y plü tert gnòl condüt adalerch prijoniers de vera, dantadòt dala Ruscia. Sön le retrat vëigon n gròm d'auti di soldas dan l'ostaria Ladinia a La Ila.

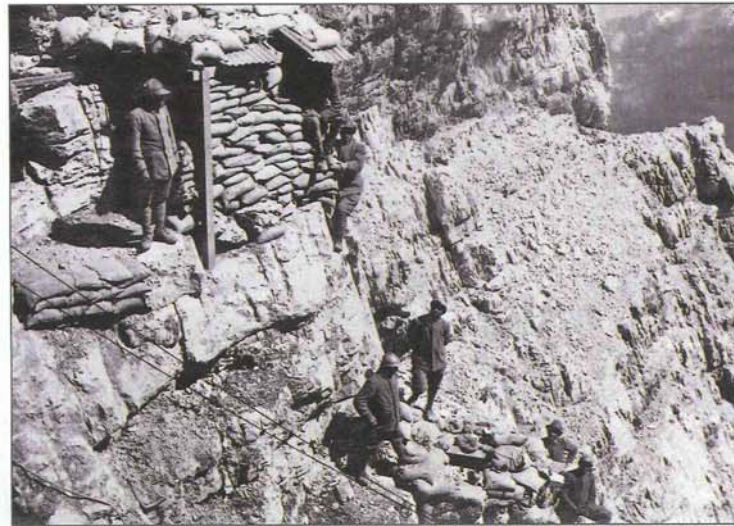
Tl dlacià dla Marmolada él gnü cherié la „cité de dlacia“ cun chilometri y chilometri de galaries, olache i soldàs é al sigü dales bales nemiches, dal frëit y dales lovines.

Ince le cardinal Nikolaus Cusanus é jü ite tla storia di ladins.

L'introduziun dl dovèi de ji a scora por düc i mituns dl Impër austriach, de chël che les valades ladines à fat pert cina dl 1918, é n mirit dl'imparadëssa Maria Teresa dl'Austria.

La vera gnò combätüda amesa les munts. Da öna y dal'atra pert dl frunt se tirà i soldas sò por i crëp por porvè de ti ester manëcia al nemich.